

ПОЛИТОЛОГИ ХХП

Эрдэм шинжилгээний бичиг №22 (593): 235-247 дахь тал

АЛБАН БУС УЛС ТӨР: КЛИЕНТЕЛИЗМ, ТӨР БОЛОН НАМЫГ БАРЬЦААЛАХ
ТУХАЙ ОЙЛГОЛТЫГ ТАЙЛБАРЛАХ НЬ

Д.Бадамдаш

МУИС, УТСОУХНУС,
Улс төр судлалын тэнхимийн багш

Б.Сарантуяа

МУИС, УТСОУХНУС,
Улс төр судлалын тэнхимийн магистрант

Д.Бумдарь

МУИС, УТСОУХНУС,
Улс төр судлалын тэнхимийн профессор

Хураангуй:

Энэхүү өгүүллээр 1989 оноос хойших үеийн коммунизмаас ардчилсан тогтолцоонд шилжсэн орнуудын улс төрийн хөгжлийг ойлгоход нэн чухал ач холбогдолтой улс төрийн нам-эдийн засгийн албан бус хамаарлын тухай шинэ өнцгийг өгүүлж далд сүлжээ, далд улс төрийн бүтэц бүхий клиентелизм, авлига, патрон ёсны тухай ойлголтыг улс төрийн намын судлагдахуунд нэгтгэх зорилго бүхий албан бус сүлжээ, албан бус солилцоо, албан бус улс төр, албан бус пост-коммунист номенклатур¹, албан бус намын хувьчлал ба колоничлол, албан бус “үйлчлүүлэгч-үйлчлүүлэгчийн” загвар, далд улс төрийн урсгал, далд хэлбэрээр нам, төрийг барьцаалах зэрэг нэр томъёог ашиглаж тайлбарласан Чехийн улс төр судлаач Михал Климагийн “Пост-Коммунист Европ дахь албан бус улс төр: улс төрийн нам, клиентелизм ба төрийг барьцаалах” номд анализ хийж дээрх хэсэгт өгүүлсэн нэр томъёоны тайлбарыг нэгтгэн хүргүүлэхийн чацуу “клиентелизм, намыг барьцаалах болон төрийг барьцаалах” гэх ойлголтуудыг тодорхойлон дүгнэхэд төвлөрч дүгнэлт хэсгээр дамжуулан Михал Климагийн бүтээлд анализ хийснээ танилцуулах болно.

Түлхүүр үгс: Албан бус улс төр, клиентелизм, авлига, колоничлол, нам болон төрийг барьцаалах

1980-1990-ээд оны зааг дээр Зөвлөлтийн коммунист тоталитар тогтолцоо задран унаснаар олон улс дарангуйллын тогтолцооноос чөлөөлөгдсөн. Үүнийг Фрэнсис Фукуяама (1989) **ардчилал ялж, түүхийн төгсгөл** ирсэн хэмээн тодорхойлсон. Самуэль Хантингтон (1991) Евро-Азийн бүс нутаг дахь энэхүү өөрчлөлт нь 1970-аад оноос өмнөд Европт эхэлж, аажмаар Латин Америк, Африк, Азид тархсан **ардчиллын гурав дахь давлагаа** хэмээн тэмдэглэсэн байдаг. Өөрөөр хэлбэл Коммунизм, ЗХУ задран унаснаас хойш 30 жилийн дараа Төв болон Зүүн Европын бүс нутаг намын хөгжил, улс төрийн дэглэмийн динамик, ардчиллын чанарыг харьцуулан судлах лаборатори мэт болж энэ нь ардчилал төрийн байгуулалт, зах зээлийн эдийн засгийн нэвтрэлт, улс төрийн манлайллын бюрократизац² зэрэг маш богино хугацаанд өрнөсөн нүсэр том трансформацийн нэгдэлд суурилжээ. “Улсын нөөцийг асар их хэмжээгээр шунан мөлжих “нээлттэй цонх” буюу нэг төрлийн

¹ Коммунист дэглэм нуран унасны дараа намаас томилогдсон эрх мэдэл бүхий хүмүүс.

² Улс төрийн албан тушаалууд төрийн удирдлагын зохион байгуулалтад шилжиж, бүтцэд орж, хатуу зохион байгуулалттай болох үйл явцыг хэлнэ.

"Клондайкийн алтны халуурал" нь энэхүү коммунизмын дараах эмх замбараагүй нийгмийн түүхэн мөч байв" хэмээн Михал Клима онцлон тэмдэглээд 1989 оноос хойших улс төрийн хөгжлийг ойлгоход нэн чухал ач холбогдолтой улс төрийн нам - эдийн засгийн албан бус хамаарлын тухай шинэ өнцгийг гарган тайлбарлажээ. Коммунист дэглэмийн дараах улс төрийн тогтолцооны өвөрмөц байдалд дүн шинжилгээ хийх харьцуулсан улс төрийн альтернатив хүрээг баримталсан ба Судлаач Хэйлийн тайлбарласнаар (2015) пост-коммунизм нь 1990-ээд онд ардчилсан шинэ дэглэм бий болоход албан бус сүлжээ, албан бус улс төрийн чиг хандлагын үүрэг гүйцэтгэсэн гэдэг талаасаа "дахин давтагдашгүй улс төрийн тогтолцоо" юм. Энэ хүрээнд намуудын фирмийн холбоо, гүйлгээний далд хэв маягийг тухайлсан сонирхлыг төлөөлөх, дэмжих албан бус улс төрийн тогтолцоо гэж үздэг. Өөрөөр хэлбэл эдгээр нь албаны институц болон объектив сувгаар дамжуулан хувь хүн, бүлгийн хэрэгцээг хангах ашиг сонирхлын улс төрийн арга замыг хэрэглэдэг. Ингэснээр энэ төрлийн тухайлсан ашиг сонирхлыг хангах нэмэлт болон паралел суваг бүхий **сонгомол харилцаа, стратегийн нэмэлт хүрээ** бүрэлддэг (Piattoni, 2001) хэмээжээ. Коммунизмын дараах клиентелизм нь **бүтцийн авлига, бүтэцлэг патрон ёсыг** (Sajó, 2002) хамарсан нийгмийн зохион байгуулалтын тухайлсан хэлбэрийг бүрдүүлдэг бөгөөд ингэснээр **улс төрийн намыг барьцаалах, түүнчлэн төрийг барьцаалах процессыг** бий болгодог гэж үзжээ. Тиймд энэ өгүүллийн онолын эхний хэсэгт 1) **Клиентелизм**, 2) **Албан бус улс төр**, 3) **Бюрократизац**, 4) **Албан бус посткоммунист номенклатур**, хэмээх нэр томъёонуудыг тайлбарлахын чацуу **"клиентелизм, намыг булаан авах болон төрийг булаан авах"** гэх ойлголтуудыг тодорхойлоход төвлөрөх болно.

Онолын ойлголт:

Юун түрүүнд 1) **Клиентелизм**, 2) **Албан бус улс төр**, 3) **Бюрократизац**, 4)

Албан бус посткоммунист номенклатур хэмээх нэр томъёонуудыг тайлбарлая.

1. Клиентелизм

Үгийн утга тайлбарын хувьд клиентелизм гэдэг нь англи хэлний clientelism, латин хэлний clientēla гэсэн үгээс гаралтай түүхийн хувьд Ромын үед анх үүссэн нэг талаас дэмжлэг, туслалцаа шаардлагатай, эрх бүхий чинээлэг язгууртнууд нөгөө талаас эд материалын сонирхол дутагдал бүхий язгууртанд дэмжлэг үзүүлэх чадвартай ядуу иргэдийн хооронд хийгдэх харилцан ашигтай үйл ажиллагаа болж хөгжжээ. Мөн клиентелист үйл ажиллагааг Венийн их сургуулийн профессор Вольфганг С. Мүллер "намаас сонгуульд нэр дэвшсэн улс төрч, түүнийг дэмжигчдийн хооронд төрийн эрх мэдэлд дулдуйдан хийгдэх албан тушаалын томилгоо, материаллаг нөөцийн солилцоо мөн"³ гэж тодорхойлжээ. Харин Михал Климагийн "Пост-Коммунист Европ дахь албан бус улс төр: улс төрийн нам, клиентелизм ба төрийг барьцаалах" нь бүтээлээс "Улс төр, эдийн засгийн ил тод бус зах зээлийн өргөн хүрээг хамарсан нийгэм, улс төрийн цогц үзэгдэл юм; иймд төрийн бүхий л шийдвэр гаргалт клиентелист гүйлгээний боломжит хэрэгсэлд тооцогдоно" хэмээн энэ өгүүллийн судлаачид Монгол хэлнээ буулгасан бол Михал Климагийн "Тоталитар дэглэмээс гажуудсан ардчилал руу: далд бизнес улс төрийн намуудыг хувьчлан колоничилсон нь" хэмээн орчуулгын бүтээлд "Клиентелизм нь хоёр болон олон хүнийг хамарсан найз нөхөд, хамаатан садангийн онцгой харилцаа, холбоо бөгөөд голдуу тодорхой зорилгод чиглэсэн байх ба нийгэм, эдийн засгийн (эсвэл улс төрийн) хувьд дээгүүр зиндааны нэг этгээд (патрон, ивээн тэтгэгч) нь доогуур зиндааны нөгөөдөө (клиент, дэмжигч) өөрийн нэр нөлөө, боломж бололцоог ашиглан хангамж, хамгаалалт үзүүлж байхад клиент нь мөн хариуд нь ивээн тэтгэгчдээ өөрийн биеэр үйлчлэх зэргээр ерөнхий дэмжлэг, туслалцаа үзүүлдэг үзэгдэл юм. Тэтгэгч, дэмжигчдийн холбоо нь олон хүнийг хамарч, тэдгээр нь хэд хэдэн шат дамжлага үүсгэж улмаар нэгэн пирамид болж "нийгмийн

³ Müller, Wolfgang C. "Party Patronage and Party Colonialization of the State." In Handbook of Party Politics, edited by Richard S. Katz and William Crotty, 189. London: Sage, 2006.

солилцооны сүлжээг” улмаар “нийгмийн солилцооны авлигалыг” бий болгодог”⁴ хэмээн тайлбарласан байна. Цаашлаад Клиентелист болон авлигын үйл ажиллагааг субъектив ба объектив гэсэн хоёр үндсэн аргаар ажиглаж, хэмжиж болно.⁵ Энэ нь бизнест идэгдсэн засгийн газар, бизнест идэгдсэн улс төрийн нам хоорондын хамаарлаас урган гарч буй давуу эрхээ урвуулан ашиглах явдалд гол анхаарлаа хандуулдаг. Үүнд, ялангуяа нам доторх зөрчилдөөн, засгийн газрын хямрал маягаар илэрдэг улс төрийн дээд түвшний элитүүдийн авлигын дуулиан багтдаг. Үүний зэрэгцээ цагдаа, прокурорын байгууллага, шүүх, олон нийтийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл болон улс төрийн тогтолцооны бусад элементүүдийн бие даасан байдал, үйл ажиллагааг хязгаарлах зорилготой оролдлогуудтай холбогдоно.

2. Албан бус улс төр

“Албан улс төрийг "дүрэм ба институци"-ийн хүрээнд улс төрийн оролцоо гэж тодорхойлдог бол албан бус улс төр нь эрх мэдэл, давуу эрх олж авахын тулд хувийн харилцааг ашиглах явдал юм. Албан бус улс төр хэмээх ойлголтод хамаатан садан, ивээл, эх оронч үзэл, улс төрийн зуучлал, ивээн тэтгэгч-үйлчлүүлэгчийн харилцаа зэрэг олон нэр томъёо багтдаг” хэмээн “2004–2005 оны Макаогийн засаг захиргааны онцгой бүсийн сонгуулийн албан ба албан бус улс төр”⁶ бүтээлдээ профессор Эйло Вин-ят Ю⁷ дурджээ. Харин Михал Климагийн бүтээлд “клиентелизм нь албан бус сүлжээ, албан бус улс төрийн шаталсан бүтцийг бага багаар агуулдаг” гэж судлаач Зилонка, Хэйл⁸ нар үзсэн. Цаашлаад албан бус улс төр, клиентелист сүлжээ нь улс төрийн намуудыг эзэрхийлж, улмаар зэрэмдэглэж хууль тогтоох, гүйцэтгэх засаглалын үйл ажиллагааг гажуудуулж болзошгүй нөхцөл үүссэн гэдгийг тодорхойлох хэрэгтэй болдог. Нөгөө талаас албан бус улс төрийг зарчмын хувьд биш юмаа гэхэд ядаж албан ёсны улс төртэй эн зэрэгцэхүйц түвшинд авч үздэг хандлага байна. Энэ талаар “засгийн газрын хэд хэдэн удаагийн хямрал, улс төрийн эргэлтийн шалтгааныг ойлгох оюун санааны орон зай тэлснээр "илүү ардчилсан, илүү автократ нөхцөл байдлуудын хооронд" чөлөөтэй шилжих хэв маяг нээгдсэн” гэж судлаач Хэйл⁹ тэмдэглээд албан бус улс төр нь улс төрийг ерөнхийд нь авч үзэх нь пост-коммунист тогтолцооны эмзэг байдлыг ойлгох боломжийг олгодог хэмээжээ.

3. Бюрократизац

Михал Климагийн “Пост-Коммунист Европ дахь албан бус улс төр: улс төрийн нам, клиентелизм ба төрийг барьцаалах” бүтээлд тодорхойлсноор “Улс төрийн албан тушаалууд төрийн удирдлагын зохион байгуулалтад шилжиж, бүтцэд орж, хатуу зохион байгуулалттай болох үйл явцыг”¹⁰ хэлнэ. Цаашлаад Улс төрийн шинжлэх ухааны нэвтэрхий толь бичигт тайлбарласнаар “Бюрократ гэдэг бол захиргааны хүчинд тулгуурласан, маш нарийн шаталсан зохион байгуулалт бүхий дэглэмтэй удирдлагын тогтолцооны тухай ерөнхий ойлголт юм”¹¹ хэмээн тайлбарласан байна.

⁴ Михал Клима “Тоталитар дэглэмээс гажуудсан ардчилал руу: далд бизнес улс төрийн намуудыг хувьчлан колоничилсон нь” орчуулгын бүтээл, “Мизэс Монгол” ТББ, 2017 он, 7 дахь тал

⁵ Kostadinova, Tatiana. 2012. Political Corruption in Eastern Europe: Politics After Communism. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.

⁶ Yu, Eilo Wing-Yat. "Formal and Informal Politics in Macao Special Administrative Region Elections 2004–2005, London, Routledge, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10670560701314248?needAccess=true> [2023.11.01]

⁷ Эйло Вин-ят Ю нь Макаогийн их сургуулийн Засгийн газар, төрийн удирдлагын тэнхимийн туслах профессор бөгөөд ардчилал, сонгууль, улс төрийн намууд, Хонг Конг, Макао, Тайваний улс төрд анхаарч судалдаг улс төр судлаач болно.

⁸ Hale, Henry E. (2015). Patronal Politics: Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective. Cambridge: Cambridge University Press.

⁹ Hale, Henry E. (2015). Patronal Politics: Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective. Cambridge: Cambridge University Press.

¹⁰ Michal Klíma (2020) “Informal politics in post-communist europe: political parties, clientelism and state capture” English version, London, Routledge.

¹¹ МУИС-ШУС-Улс төр судлалын тэнхим “Улс төрийн нэвтэрхий толь бичиг” 2020 он, УБ, 165 дахь тал

4. Албан бус посткоммунист номенклатур

Албан бус посткоммунист номенклатур нь коммунист систем задран унасны дараа посткоммунист нийгэмд бий болсон албан бус практик, бүтцийг хэлдэг.¹² Энэ нь практикт албан ёсны институцийн сул тал, улс төр, хэвлэл мэдээлэл, өдөр тутмын амьдрал зэрэг янз бүрийн салбаруудын нэгдлээс үүдэлтэй байдаг ба улс орнуудад коммунист дэглэм задран унасны дараа нийгэм-эдийн засаг, улс төрийн шинэ элит бий болсон утгыг мөн илэрхийлдэг. Михал Клима номенклатур гэдгийг “коммунист дэглэм нуран унасны дараа намаас томилогдсон эрх мэдэл бүхий хүмүүс”¹³ хэмээн тодорхойлсон. Үзэл баримтлалын хувьд төвлөрсөн төлөвлөгөөт эдийн засаг, дарангуйлагч улс төрийн тогтолцооноос зах зээлийн баримжаатай эдийн засаг, ардчилсан засаглалын хэлбэрт шилжсэнтэй шууд холбоотой. Нэр томъёоны хувьд 20-р зууны сүүлээр Зүүн Европ болон хуучин ЗХУ-ын орнуудад коммунист дэглэмүүд задран унасан нөхцөлд эхэлжээ.

I. Клиентелизм

Өмнөх хэсэгт тайлбарласан нэр томъёоны хүрээнд 1980-1990-ээд оны зааг дээр Зөвлөлтийн коммунист тоталитар тогтолцоо задран унаснаар олон улс дарангуйллын тогтолцооноос чөлөөлөгдөж коммунизмын уналтын үеэс улбаалан клиентелизм бий болоход нэн таатай хүчин зүйлс үүсэн бий болжээ. Үүнд:

- a) Улс төрийн хүрээнд эрх мэдлийн зааг ялгаа, хяналт тэнцвэрийн тогтолцоо устаж алга болсон;
- b) Улс төр, ялангуяа хуучин коммунист намын төрийн захиргааны үйл ажиллагаанд хэт хөндлөнгөөс оролцох болсон;
- c) Улс төр, эдийн засгийн салбар хоорондын ер бусын хамаарал бий болсон;
- d) Төрийн болон хувийн хэвшлийн хэт их уялдаа холбоо бий болсон;
- e) Улс төрийн эрх мэдлийг хянагч хүчтэй иргэний нийгэм, дундаж давхарга устсанаар нийгмийн гишүүд хоорондын харилцаа холбоо, тогтвортой улс төрийн соёл алдагдсан зэрэг шалтгаанууд нь улс төр, эдийн засгийн шилжилтийн клиентелист чиг хандлагыг урьдчилан тодорхойлж эхэлжээ.

Энэхүү эхлэлд Климагийн тодорхойлсноор дараах хүчин зүйлс нэмэгдэж клиентелизмын хүрээг тэлсэн байна. Үүнд:

- a) Улс төр, эдийн засаг, нийгмийн трансформацийн өвөрмөц цар хүрээ, ялангуяа өмч хувьчлалын урьд өмнө байгаагүй тэлэлт нь улс төрийн намуудыг түрээсийн хандлагад тулгуурласан стратегийг хэрэгжүүлэхэд хүргэсэн;
- b) төрийн захиргааны байгууллагыг улс төржилтөөс ангижруулах ажил удааширсан;
- c) “уламжлалт капиталын сүлжээ”-г өөрчлөх үйл явцын эхэнд давуу эрх эдэлж байсан махчин, шимэгч бүлгүүдийн дархлаагүй байдал, өөрөөр хэлбэл хуучин коммунист нууц цагдаагийн бүтэцтэй холбоотой нийгэм, санхүүгийн капиталыг эзэмшсэн явдал бий болсон. Үүнийг судлаач Мунгиу-Пиппиди тайлбарлахдаа “энэхүү үзэл нь нийгэм-улс төрийн универсализм ба партикуларизм гэх хоёр хандлагатай нийцдэг. Универсализм нь төр болон хувийн хэвшил хоорондын ялгаа тодорхой зааглагдсан, эрх мэдэл хуваарилагдсан орчин үеийн улс орнуудад түгээмэл ажиглагддаг. Ийм нийгмийн орчинд М.Веберийн тайлбарласан бюрократ тогтолцооны хамгийн тохиромжтой хэлбэрийг ашиглах боломжтой ба “хөдөлмөр хуваарилалтын босоо тогтолцоо төлөвших, тодорхой дүрэм журмаар удирдуулах, дүрмүүд нь албан журмаар хэрэгждэг, бүтэн цагаар ажилладаг мэргэжилтнээр хангагдсан, аль ч талаараа төрийн захиргааны арга хэрэгслийг эзэмшдэггүй хүмүүсээр хүрээлүүлсэн, ажлын гүйцэтгэлээс шууд олсон орлогоос илүү цалингаараа амьдардаг хүмүүстэй” хэмээх үндсэн шинж чанарууд илэрдэг” хэмээжээ.

¹² Smilova, Ruzha, and Daniel Smilov.” Informal Politics and Formal Media Structures,” chapter 13, pg.197-213

¹³ Michal Klíma (2020) “Informal politics in post-communist Europe: political parties, clientelism and state capture” English version, London, Routledge.

Ийнхүү тоталитаризмыг ардчилсан сонгуулийг нэвтрүүлэх, институци байгуулах клиентелист дэглэмд суурилсан нийгмээр сольсон ба клиентелизмыг тодорхой ашиг сонирхлыг төлөөлөх, дэмжих тогтолцоо, эсвэл албан ёсны байгууллагууд албан бус сувгаар хувь хүн эсвэл хамтын хэрэгцээг хангах сонирхлын улс төр гэж ерөнхийд авч үзэх болжээ. Тухайлбал, сонгодог жишээ болж судлагдсан БНЧУ-д хөгжсөн шинэ төрлийн клиентелизмын гол цөм нь хүчирхэг төлөөлөгч болон эрх мэдэлгүй төлөөлөл, ивээн тэтгэгч, үйлчлүүлэгч хоорондын уламжлалт харилцаа, солилцоо байх боломжгүй гэдэг нь тогтоогдсон¹⁴ байна. Өнөөдрийг хүртэл судлагдсан ихэнх судалгаануудад “хувь хүн болон бүлэг хоорондын шаталсан **"ивээн тэтгэгч-үйлчлүүлэгч"** гэх босоо харилцаа” хэмээн тодорхойлсон байдаг ч судлаач Пиаттони¹⁵ клиентелизмд “соёл, хөгжил, эдийн засгийн” гэсэн гурван хандлагаар анализ хийснийг энэ хэсэгт дурдах нь зүйтэй. Тухайлбал, соёлын хандлага нь “гэр бүл, овог аймаг, угсаатны бүлэг, уламжлалт хэв маяг” зэрэг үзэгдлүүдтэй холбоотой хүмүүс хоорондын харилцаанд анхаарлаа хандуулдаг ба тухайлсан нийгмийн өвөрмөц соёлыг илэрхийлдэг. Энэ утгаараа клиентелизмыг **соёлын эмгэг** гэж үздэг. Хөгжлийн хандлага клиентелизмыг “өгөгдсөн улс төрийн тогтолцооны гажуудал буюу бүрэн бус хөгжлийн үр дагавар” гэж тайлбарладаг. Харин эцэст нь, хүмүүс хоорондын харилцааг “үр ашгийг дээд зэргээр нэмэгдүүлэх эдийн засгийн зорилго” удирддаг учраас клиентелизмын тухай ойлголт нь эдийн засгийн шинж чанартай¹⁶ байдаг (Piattoni, 2001). Эдгээр гурван хандлага нь пост-коммунист орчин дахь клиентелизмыг судлахад хэрэг гэж үзсэн нь клиентелизмыг тайлбарлах энэ хэсэгт дурдагдах зүйтэй судлагдахуун байна.

"Үйлчлүүлэгч-үйлчлүүлэгч"-ийн харилцаанд голчлон анхаардаг хандлага нь орчин үеийн клиентелизмын шинж чанаруудыг бий болгосон хувьсамтгай нөхцөл байдалд илүү нийцдэг. Эдгээр өөрчлөлтийг Китшелт, Вилкинсон¹⁷ нар дараах байдлаар хэсэгчлэн тайлбарлажээ:

*Ардчилсан институцийн нөхцөлд клиентелизм нь нэг шугаманд тасалдсан хэв маягтай өрнөх ба рационал арга хэрэгслийг (нормыг үл хэрэгсэх) гол болгосон брокер зуучлалын харилцаа (нүүр нүүрээ харж солилцоо хийхгүй) болж хувирсан байдаг.*¹⁸

Пост-коммунист нөхцөл байдлын хүрээнд клиентелизмыг шинээр тодорхойлох боломжтой. Орчин үеийн үзэл баримтлал нь ихэвчлэн Латин Америкт хэрэглэгддэг учраас клиентелизмыг модернизацийн гажуудсан үйл явцын нөхцөл дэх ивээн тэтгэгч-үйлчлүүлэгчийн харилцаа гэх хөгжлийн хандлагаар дараах байдлаар тайлбарлагдана. Үүнд:

- зах зээлийн харилцаа,
- ардчилсан шийдвэр гаргалт,
- төрийн бюрократ тогтолцооны мэргэшсэн байдлын эсрэг ажиллах замаар ивээн тэтгэгчдээ үнэнч байдаг нийгмийн харилцаа¹⁹ юм.

Цаашлаад, Сажо (Sajó, 2002) барууны уламжлалтай пост-коммунист улс орнууд дахь клиентелизмыг үнэлэх хялбарчилсан хувилбарыг танилцуулахад клиентелизмыг нийгмийн зохион байгуулалтын нэг хэлбэр гэдгийг онцолж, дараах аксиомуудыг²⁰ дэвшүүлсэн. Үүнд:

¹⁴ Michal Klíma (2020) “Informal politics in post-communist europe: political parties, clientelism and state capture” English version, London, Routledge.

¹⁵ Piattoni, Simona. (2001), “Clientelism, Interests, and Democratic Representation: The European Experience in Historical and Comparative Perspective”. Cambridge: Cambridge University Press.

¹⁶ Мөн тэнд.

¹⁷ Kitschelt, Herbert, Steven I. Wilkinson, eds. Patrons, Clients and Policies: Patterns of Democratic Accountability and Political Competition. Duke University, North Carolina.

¹⁸ Michal Klíma (2020) “Informal politics in post-communist europe: political parties, clientelism and state capture” English version, London, Routledge.

¹⁹ Michal Klíma (2020) “Informal politics in post-communist europe: political parties, clientelism and state capture” English version, London, Routledge.

²⁰ Sajó, András. (2002), “Clientelism and Extortion: Corruption in Transition.” Pp. 1–21 in Stephen Kotkin and András Sajó (eds.) Political Corruption in Transition: A Skeptic’s Handbook. Budapest: Central European University Press.

- a) Посткоммунист клиентелизм нь авлигын суурь нөхцөлийг бүрдүүлж, шинээр үүсгэж байна гэдэг нь авлига өөрөө тухайн улс орон, бүс нутгийн нийгмийн бүтцийн тулгуур болсон гэдэгтэй утга дүйнэ.
- b) Клиентелист авлига нь бүтцийн авлигын нэг хэлбэр учраас үүнийг индивидуал авлигаас ялгах ёстой.
- c) Зүүн Европ дахь клиентелист бүтэц нь хуучны коммунист нэршилтэй холбоотой хэдий ч тухайн бүс нутгийн нийгэм эдийн засгийн хөгжлийн явцад төр төвтэй (хуучин дэглэмээс ялгаатай нь) клиентелист тогтолцоо үүссэн.
(Sajó, 2002)

Посткоммунист клиентелизмын оргил үед ивээн тэтгэгч ба үйлчлүүлэгчийн үүргийн ялгаа бүдгэрсэн буюу бүгд харилцан үйлчлүүлэгчид гэх утгыг агуулдаг болжээ. “Үйлчлүүлэгч-үйлчлүүлэгч” гэх томьёоллоор бий болсон энэхүү уян хатан загвар нь далд улс төр, эдийн засгийн зах зээлийн сүүдэрт үйлчлүүлэгчид хоорондоо хэлцлийг хийдэг гэж үздэг. Хэт даварсан хувилбар талаасаа улс төрчид зөвхөн эрх мэдэл гэлтгүй бизнес, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг ч гартаа төвлөрүүлж болно. Ийм төрлийн бүрэн эрх, чиг үүрэгтэй улс төрчид эрх мэдлийн наймаач, улс төрийн алт хайгч болон хувирдаг буюу “улс төрд гарсан бизнесмен”-д тооцогдоно. Эсрэгээрээ эдийн засгийн эрх мэдэлтэй бизнесменүүд ажлын байр, бараа таваарыг улс төрийн эрх мэдлээр наймаалцаж болно.²¹ Тиймээс тэд өмчлөл, пүүс, төртэй тогтоосон харилцаа, ажиллах хүчний хяналт, орон нутгийн нийгэмд үзүүлэх эдийн засгийн нөлөө зэрэг олон хүчин зүйлээс бүрдсэн эдийн засгийн хүч чадлаа ашигладаг (Daniel Kaufmann, 2001). Ийнхүү төр төвтэй клиентелизмын посткоммунист тодорхойлолт²² нь сонгодог ойлголтоосоо дараах байдлаар ялгагдаж гарч ирэх ба энэ нь нэгдсэн тодорхойлолтыг хийдэг тустай ажээ. Үүнд:

- a) Клиентелизм нь улс төр, эдийн засгийн ил тод бус зах зээлийн өргөн хүрээг хамарсан нийгэм, улс төрийн цогц үзэгдэл юм. Иймд төрийн бүхий л шийдвэр гаргалт клиентелист гүйлгээний боломжит хэрэгсэлд тооцогдоно.
- b) Улс төр - бизнесийн харилцан үйлчлэл, өөрөөр хэлбэл нам, пүүсийн харилцаа нь ивээн тэтгэгч-үйлчлүүлэгчийн шаталсан загварт суурилдаггүй, харин илүү уян хатан “үйлчлүүлэгч-үйлчлүүлэгч” гэх харилцаа, солилцоонд суурилдаг. Иймд аль аль тал нь бизнес эрхлэгч байдаг.
- c) Түрээс хайх стратеги нь харилцан дундын ашиг сонирхлын хүрээнд төрийн өмчийн баялгийг солилцох, хүүлэх хэлбэрээр илэрдэг. Энэ нь тэдний “нөхөрсөг” улс төрийн эрх мэдлээ зуурч үлддэг шалтгаан юм.
- d) Сонгуульт үзэл баримтлал гэх улс төрийн намын стратеги нь намын хатуу дэмжигчид дээр тулгуурладаг учраас гол шинж чанар биш.

Дээрх эрдэмтдийн ялгамжтай тодорхойлолтоос олон талт клиентелизмын ухагдахууныг посткоммунист өвөрмөц трансформацыг тайлбарлахад ашиглаж дараах өргөн хүрээний тодорхойлолтыг дэвшүүлж болно хэмээжээ.

Посткоммунист төр төвтэй клиентелизм нь нийгмийн зохион байгуулалтын тодорхой хэлбэр талаасаа бүхнийг хамарсан, нэвтрэх үзэгдэл буюу улс төр, эдийн засгийн эрх мэдлийг агуулсан албан тушаалыг албан бус, хууль бус, хагас хууль бусаар ашиглах явдлаар илэрдэг. Энэхүү эрх мэдэл нь эрх баригч намууд, ил тод бус бизнес эрхлэгчид болон тэдгээрийн холбоотнуудын хувь хүн, бүлэгт ажлын байр, бараа бүтээгдэхүүн, төрийн болон хувийн хэвшлийн бусад шийдвэрийг хуваарилах үндсэн мөлжлөгийн стратегид тулгуурладаг. Энэ нь эцсийн дүндээ төрийн зардлаар харилцан баяжих нэг л зорилготой. Тийм учраас клиентелизм нь бүтцийн авлига, бүтцийн патрон ёсонд автдаг. Энэ нь хамгийн дээд шатандаа "намыг барьцаалах" үйл явцыг бий болгодог бөгөөд яваандаа эдийн

²¹ Kaufmann, Daniel, Aart Kraay, and Massimo Mastruzzi. (2010), “The Worldwide Governance Indicators, Methodology and Analytical Issues.” Policy Research Paper, No. 5430, (September) World Bank.

²² Michal Klíma (2020) “Informal politics in post-communist europe: political parties, clientelism and state capture” English version, London, Routledge.

засгийн зорилгоор "төрийг барьцаалах", улс төрийн зорилгоор "клиентелист ардчилал" гэх үзэгдлийг бий болгодог.

Ийнхүү дээрх тодорхойлолтод дурдсанчлан клиентелизмын хамгийн дээд шат нь намыг барьцаалах үйл явцыг бий болгох бөгөөд яваандаа эдийн засгийн зорилгоор "төрийн барьцаалах", улс төрийн зорилгоор "клиентелист ардчилал" гэх үзэгдлийг бий болгодог болохыг дахин энд онцлог тэмдэглээд дараагийн хэсэгт "намыг булаах болон төрийг булаан авах үзэгдлийг" тайлбарлая.

II. Намыг болон төрийг барьцаалах үзэгдэл

Өгүүллийн энэ хэсэгт "State capture and party capture" хэмээх үгээр эх бүтээлдээ тайлбарлагдсан "төрийг барьцаалах болон намыг барьцаалах" хэмээх үзэгдлийг тайлбарлая.

Юун түрүүнд "state capture-төрийг барьцаалах" агуулгын хүрээнд дэлхийн банкны эдийн засагчид болох судлаач Хеллман, Кауфман нар 1990-ээд оны сүүлээр пост-коммунист орнуудад зах зээлийн эдийн засаг, либерал ардчилал нэвтрүүлсэн эхний 10 жилд тохиолдсон асуудлуудыг ажигласны үндсэн дээр төр барьцаалах үзэл санааг боловсруулсан²³ байна. Тодруулбал, судлаач Хеллман, Кауфман нар пост-коммунист шилжилтийн үеийн эдийн засагт тохиолдох нэг үзэгдлийг төр барьцаалах гэж үзсэн ба гол цөм нь нэг талаас хүчирхэг пүүсүүд, нөгөө талаас хүнд сурталтай улс төрчид хоорондын "хуйвалдаан" хэмээн тайлбарласан. Ийм хамтарсан байдлаар тэд хувийн ашиг хонжоо олох бодлого боловсруулж, зах зээл дээрх тоглоомын дүрмийг зохиодог. Хууль ёсны том авлигын энэ хэлбэр нь засаглалын сул дорой байдлыг ашиглан эдийн засаг, улс төрийн тогтолцооны ноцтой доголдлыг үүсгэдэг. Үүнд оролцогч талууд нь нэг бол эдийн засаг, институцийн шинэчлэлийг хэрэгжүүлэх боломжгүй эсвэл огт хүсэхгүй байгаа гэж хуваагддаг байна. Цаашлаад үүний гол үүргийг шинээр байгуулагдсан жижиг корпорац, төрийн өмчит болон хагас өмчит компаниудын төлөөлөгч пүүсийн эзэд гүйцэтгэдэг. Тэд парламентын гишүүн, засгийн газрын албан тушаалтан, шүүгч, төв банкны гишүүн, улс төрийн намуудад хахуул өгч, нөлөөлөх онцгой байр суурьтай байдаг. Үүнээс дүгнэн харахад судлаач Хеллман, Кауфман нарын хувьд төр барьцаалах гэдэг нь "цөөн хэдэн пүүс бусад бүх пүүсүүдийн зардлаар аюулгүй байдал, өрсөлдөх давуу талтай бүсүүдийг бий болгох стратеги" болсон гэж үзсэн.

Пост-коммунист клиентелизмыг төр барьцаалах эдийн засгийн хувилбартай нь харьцуулж үзвэл хэд хэдэн чухал ялгаатайг харж болно. Энэхүү ялгаа нь төр барьцаалах тухай ойлголтыг анх нээсэн Дэлхийн банкны эдийн засагчдын тайлбартай холбогддог. Иймд төр барьцаалах хэлбэр нь системийн клиентелизмээс дараах үзүүлэлтээр ялгаатай:

- a) Гол өрсөлдөөний талбар нь монопол буюу олигополын бүтэц цэцэглэн хөгжиж, ялан дийлсэн шилжилтийн үеийн гажуудсан зах зээлийн эдийн засаг байна.
- b) Төв пүүс – төр хооронд тогтоосон харилцааны хүрээнд барьцаалагч пүүсүүд тус ажиллагааны гол санаачлагч байдаг учраас идэвхтэй субъектэд тооцогддог; тэдний объект нь төр, төрийн алба байна. Пүүсүүд эрх мэдлээ "пүүсийн хэмжээ, өмч эзэмшил, төртэй тогтоосон харилцаа, ажиллах хүчний хяналт, орон нутгийн нийгэмд үзүүлэх эдийн засгийн нөлөө"²⁴ зэрэг хүчин зүйлээс авдаг (Daniel Kaufmann, 2001).
- c) Сонгогдсон улстөрч, карьер хөөж буй төрийн албан хаагчид нь төрд орсон жүжигчид болох нь тогтоогдоно. Эдгээрт зөвхөн парламентын гишүүд, ерөнхийлөгчөөс гадна Төв банк, шүүх, улс төрийн намууд зэрэг институцийн оролцогчид багтана.
- d) Нэг талаас барьцаалагч пүүсүүд, нөгөө талаас улс төрчдөд зориулсан хувийн болон бүлгийн ашиг тусыг ялгаж салгасан. Барьцаалагч пүүсүүд түрээсийн хууль, дүрэм журмын (гэрээний эрх, өмчийн аюулгүй байдлын эрх) тусламжтайгаар зах зээл дэх давуу байр суурийг эзэлж, эдийн засгийн онцгой ашиг олдог. Үүний хажуугаар улс төрчид саналын хэлбэрээр улс төрийн давуу талыг олж авдаг.

²³ Kaufmann, Daniel, Aart Kraay, and Massimo Mastruzzi. 2010. "The Worldwide Governance Indicators, Methodology and Analytical Issues.", Policy Research Paper, No. 5430, (September) World Bank.

²⁴ Мөн тэнд.

- е) Төрийг барьцаалах үзэгдэл нь “пүүс – төр” хоорондын харилцан үйлчлэлийн хүрээнд байдаг хэдий ч пост-коммунист клиентелизм нь “нам – пүүс”-ийн хэв маягт гол анхаарлаа хандуулж, ингэх явцдаа төрийг улс төрийн намаас ялгаж авч үзсэн.

Төрийг барьцаалах хэмээх энэ агуулгын хүрээнд судлаач Грзимала-Буссе, Иннес²⁵ нар болон Стуббс, Зриншчак²⁶ нар өөр өөрийн санал боловсруулалтыг танилцуулсан байдаг. Тухайлбал, Грзимала-Буссе, Иннес нар “төрийг барьцаалах тухай илүү боловсронгуй, шинэ үзэл санааг боловсруулан танилцуулж, улс төрийн системийн бүрдлийг төр барьцаалах үзэгдэл судлагдахуунтай нэг шугаманд байршуулсан. Судлаач Грзимала-Буссе төрийн өмчийг улс төрийн элит олборлох замаар төрийг барьцаалах олон талт стратеги нь тухайлсан улс төрийн институци, түүний чадавхад хэрхэн нөлөөлж, бүрдүүлдэг болохыг судлах аргачлалыг баримталсан бол Судлаач Иннес корпорац төрийг барьцаалах, улс төрийн нам төрийг барьцаалах гэсэн хоёр төрлийн төр барьцаалахуй байна” гэж үзсэн бол Стуббс, Зриншчак нар “клиентелист хэлбэрийн барьцаалахуйг судалсан. Тухайлбал, Хорват улсад өрнөж буй нөхцөл байдлын хүрээнд тэд клиентелист барьцаалахуйн тухай ойлголтыг өргөн утгаар илэрхийлж, үүнд холбогдох улс төрийн элитүүдийн идэвхтэй үүргийг онцолсон. Тэд клиентелизмыг засаглалын гажуудсан хэлбэр, нөөцийн тэгш бус дахин хуваарилалтаас бүрдсэн цогц бүтэц гэж тодорхойлсон. Энэ талаасаа “улс төр, эдийн засаг, нийгмийн бодлогын бүтцийн хүчийг” клиентелизмын үзэл баримтлалд нэгтгэсэн (Zrinščak, 2015). Тэд тус судалгаандаа “клиентелист дэглэм” гэх нэр томъёог ашигласан. Уг нэр томъёог хоёр тайлбарын хүрээнд задалжээ. Үүнд, (i) клиентелист дэглэмийг нийгэм, улс төрийн бүхий л системийг хамардаг гэх талаас нь, (ii) ‘корпорац’ болон ‘нам’ төр барьцаалах хувилбаруудыг нэгтгэх замаар клиентелист төр барьцаалахуйн хүрээлэлд багтах бүхий л клиентелист зохицуулалтыг авч үзнэ” хэмээх байр суурийг илэрхийлсэн. Үүнээс пост-коммунист клиентелизм нь нам төрийг барьцаалах, корпорац төрийг барьцаалах тухай асуудлын аль алиныг нь хамардаг учраас ‘давхар’ эсвэл ‘хоёр дахин их’ хүчээр төрийг гартаа авдаг хэмээх дүгнэлтэд хүрчээ.

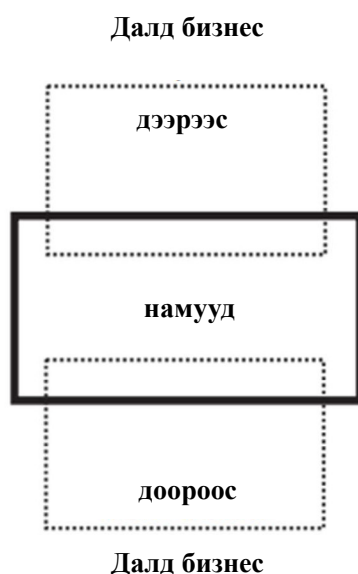
Хоёрдугаарт, “party capture-намыг барьцаалах” хэмээх томъёоллын хүрээнд Михал Климагийн “Пост-Коммунист Европ дахь албан бус улс төр: улс төрийн нам, клиентелизм ба төрийг барьцаалах” бүтээлд хэрхэн тайлбарласан болохыг авч үзвэл: бүтээлд *намыг барьцаалах хоёр талт үйл явцыг* клиентелизмын гол элемент болгон танилцуулсан ба бизнесийн хөндлөнгийн оролцоог хоёр талт байдлаар шинжилсэн байна. Үүнд:

- 1) “Доороос” гэж нэрлэсэн намын хувьчлал буюу бүс нутгийн дарга нараар удирдуулсан орон нутгийн болон бүс нутгийн бизнес;
- 2) “Дээрээс” гэж нэрлэсэн намын колоничлол буюу үндэсний хэмжээний дарга нар эсвэл олигархуудын удирддаг аварга корпорацын конгломератууд талаас нь шинжилсэн үр дүнгүүд байна. энэхүү хоёр агуулгыг хялбархан тайлбарлах үүднээс зураг 1 болон 2-ын тус тусын тайлбарыг анхаарна уу.

²⁵ Grzymala-Busse, Anna M. (2002), *Redeeming the Communist Past. The Regeneration of Communist Parties in East Central Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

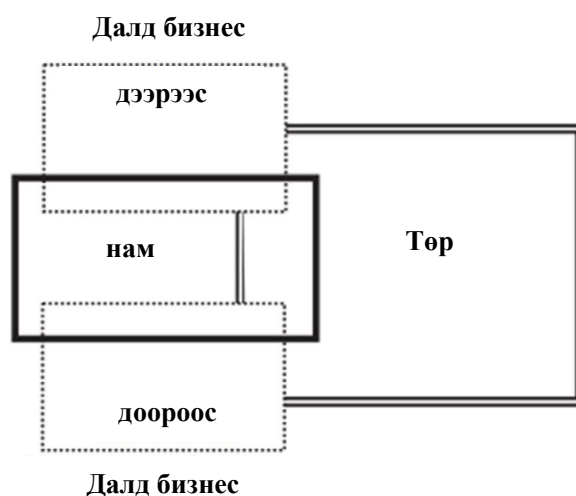
²⁶ Stubbs, Paul, and Siniša Zrinščak. (2015), “Citizenship and Social Welfare in Croatia: Clientelism and the Limits of Europeanisation.” *European Politics and Society* 16 (3): 395–410.

Зураг 1. Пуус-нам-пүүс загварт суурилсан намыг барьцаалах үзэгдэл

Зураг 1-т үзүүлсэн эхний үе шатанд далд бизнесийн оролцогч талууд ихэвчлэн улс төрийн нам руу хоёр талаас нь нэвтэрч, эзлэн авахыг эрмэлздэг болохыг дүрсэлсэн.

Зураг 2. Барьцаалагдсан нам клиентелист төрийг барьцаалахаар эрмэлзэж буй нь

Зураг 2-т үзүүлсэн хоёр дахь үе шатанд аль хэдийн барьцаалагдсан намууд махчин субъект, клиентелист нам болон хувирч, ил тод бус улс төр-бизнесийн механизмд чухал үүрэг гүйцэтгэж, төрийн эрхийг барьж дуусах (Судлаач Грзимала-Буссе төрийн өмчийг улс төрийн элит олборлох замаар төрийг барьцаалах олон талт стратеги нь тухайлсан улс төрийн институци, түүний чадавхад хэрхэн нөлөөлж, бүрдүүлдэг болохыг судлах аргачлалыг баримталсан ба тус хүрээндээ клиентелизм, махчин дайралт, уусан нэгдэх, мөлжих гэсэн дөрвөн өөр хэлбэрийг заагласан²⁷) хүртлээ тухайн пүүсүүдийн мөлжлөгийн

²⁷ Grzymala-Busse, Anna M. (2008a). "Beyond Clientelism: Incumbent State Capture and State Formation." *Comparative Political Studies* 41 (4-5): 638–673.

төлөө ажилладаг болохыг дүрсэлсэн. Товчхондоо, эхний зорилт нь холбогдох улс төрийн намууд, хоёр дахь нь улс төрийн тогтолцоо, түүний элементүүдийг барьцаалах зорилготой ба эхний зорилт нь хоёр дах зорилт биелэгдэх алхмыг нээж өгдөг.

Дүгнэлт:

Чехийн улс төр судлаач Михал Климагийн 2020 онд англи хэлээр хэвлэгдсэн “Пост-Коммунист Европ дахь албан бус улс төр: улс төрийн нам, клиентелизм ба төрийг булаан эзлэх нь” бүтээлд дүн шинжилгээ хийж үзлээ.

Уг бүтээлд Төв болон Зүүн Европын орнууд тэр дундаа БНЧУ-ын улс төрийн түүхэнд ардчиллыг гажуудуулж буй үйл явцын дотоод үйл явцыг задлан шинжилгээ хийж өгсөн. Энэ нь гадаад болон дотоод олон нөхцөл байдлын харилцан үйлчлэлийн үр нөлөөгөөр бий болсныг харуулжээ.

Дотоод хүчин зүйлийн тэргүүн эгнээнд хуучин коммунист дэглэм тогтож байсан орнуудад албан бус сүлжээ нь коммунизмын үед “тэсэж үлдэх” стратеги байж байгаад тогтолцооны өөрчлөлтийн үед мөн “тэсэж үлдэх” цаашлаад тогтолцоонд давуу тал олох, ноёрхох байр сууринд хүрэх тэргүүлэх стратеги болсныг харуулсан юм. Өөрөөр хэлбэл, бүх үзэл санааг хатуу хяналтад байлгаад тоталитар дэглэмд улс төрийн тоглогчид, нам, бүлгүүд албан ёсны үзэл сурталд нийцэх “албан” дүр төрхөөс гадна, тогтолцоонд “тэсэж үлдэх”, бүлэг хоорондын өрсөлдөөнд “амжилттай байх”, зорилгодоо хүрэх далд, албан бус бүтэц, сүлжээнд тулгуурлаж байдаг аж. Патрон-клиент буюу ивээгч эзэн-үйлчлэгчийн харилцаа сүлжээ нь нэлээд эрт үеэс угшилтай бөгөөд феодалын нийгмийн үед өргөн дэлгэр үйлчилж, албан харилцааг бүрдүүлж иржээ²⁸. Бүр эртний Ромын эзэнт улсын үеэс эхтэйгээс гадна хамжлагын нийгэмд, хувь хүмүүсийн эрх чөлөө хумигдмал, газрын эздийн хязгааргүй ноёрхлоос үүдэлтэйгээр хамгийн чухал эрх мэдлийн харилцаа байж ирсэн гэж болох юм. Харин хатуу хяналттай, тоталитар нийгэмд нь энэхүү уламжлалт харилцааны аргыг хатуу тогтолцооны үед “тэсэж үлдэх”, “амжилт гаргах” нэг арга хэрэгсэл болгон далд байдлаар ашиглаж ирсэн байдаг. Энэ харилцаа нь бүлгийн дотоод ёс суртахуун, харилцан туслах, үйлчлэх гэсэн бичигдээгүй дүрэмд суурилсан шинж чанартай байдаг. Ялангуяа албан харилцаанд иргэдийн олонх үйл ажиллагаа хориотой, хязгаартай үед далд байдлаар хэрэглэдэг гэж үзэх боломжтой. Энэ сүлжээ бүтэц нь коммунизмаас ардчилалд шилжих үед хэвээр хадгалагдах төдийгүй, хүний эрх, эрх чөлөө хүлээн зөвшөөрөгдөх хэрээр илүү илэрхий хэрэглэгдэх болсон байна.

Дээрхээс гадна төвлөрсөн төлөвлөгөөт эдийн засгаас зах зээлийн эдийн засагт шилжих шилжилтийн үед хийгдсэн улсын өмчийг их хэмжээгээр хувьчлах үйл явцад энэ бүтцийг ашиглах, улмаар энэ албан бус бүтэц нь илүү батжин бэхжих нөхцөл болж өгсөн нь дотоодын хүчин зүйл болсон байна. Мөн Чехийн нөхцөл байдлаас үзвэл Европын холбооноос өгсөн элдэв дэмжлэг туслалцаа мөн нутгийн өөрөө удирдах ёсыг хөгжүүлэх хүрээнд орон нутгийн засаг захиргаанд өгсөн эрх мэдэл нь орон нутгийн улс төрд ийм боломжийг талбиун тавьж өгчээ.

Гадаад хүчин зүйлийн хувьд 1980-аад оноос Рейган, Тетчерийн эдийн засгийн неолиберал бодлогын үр нөлөөгөөр ОУВС, Дэлхийн банк зэрэг байгууллагууд шинээр эдийн засгийн шилжилт хийж байгаа болон тусламж, хөнгөлөлттэй зээл авах орнуудад үнийг либералчлах, төрийн оролцоог бууруулах, өмч хувьчлалын бодлого баримтлахыг бодлогын болзол нөхцөл болгон хэлэлцэж байсан нь нөлөөлсөн юм.

Үүнээс гадна Климагийн үзэж буйгаар дэлхий даяар өрнөж байсан нийгэм эдийн засгийн томоохон өөрчлөлт бол намын үндсэн дэмжигч болж байсан томоохон ангиудын хүчин чадал суларч, анги дагасан гишүүнчлэл, намын дэмжлэг суларч ирснээр намуудын санхүүжилт тодорхой болсонтой холбоотой. Өөрөөр хэлбэл, намын гишүүнчлэл дэлхий даяар суларснаар намын санхүүжилтийг төрөөс даах, төрөөс татаас үзүүлэх хандлага

²⁸ “Clientelism social science” <https://www.britannica.com/topic/clientelism> [2023.11.18]

Баруун Европт гарч тэр чинээгээрээ нам төртэй ойрхон байх болсныг дурдсан. Ийм нийтлэг чиг хандлага ч мөн шилжилтийн орнуудад нөлөөлсөн байна. Энэ нь Баруун Европын орнуудад Намуудын картель тогтолцоо үүсэхэд, Төв болон Зүүн Европын орнуудад намын клиентелист тогтолцоо, Зүүн Европын болон Хуучин Зөвлөлтийн бүрэлдэхүүнд байсан зарим орнуудад олигарх тогтолцоо үүсэхэд мөн нөлөөлөх хүчин зүйл болжээ.

Чех улсын улс төрийн тогтолцоонд гарч буй эдгээр чиг хандлага нь Монгол улсын хувьд ч гэсэн төсөөтэй байгаа бөгөөд цаашид илүү сайн судлах, эрэн сурвалжлах сэтгүүл зүйн мэдээллийг цуглуулах, дүн шинжилгээ хийх шаардлагатай юм.

Клиентелизм орчин үеийн ардчилсан шилжилтэд хүчтэй илэрч байгаа энэ үзэгдлийн гол сөрөг үр дагавар нь иргэний нийгмийн сонирхлыг улс төрийн тогтолцоонд төлөөлөх, илэрхийлэх ёстой улс төрийн намууд тэдгээр үндсэн үүргээ гүйцэтгэж чадахгүй, явцуу эдийн засгийн бүлэглэлийн хяналт, эрхшээлд орсноор нь намууд нь барьцаалагдаж, улмаар улс төрийн тогтолцоо нь бүхэлдээ гажуудахад хүрдэг байна.

Ийнхүү ардчилал гажуудаж, намын тогтолцоонд итгэх итгэл хөсөрдөн унаснаар хүн ардын улс төрийн оролцоо, идэвх эрс буурч, намуудын төлөөлөх ёстой байсан нийгэм эдийн засгийн суурь хуваагдал (зүүний болон барууны, нийгмийн баримжаат болон чөлөөт зах зээлийн) намын тогтолцооны гол хэмжүүр байхаа больж, оронд нь уламжлалт намууд ба тэдний эсрэг, шинээр гарч ирж буй намууд гэсэн гол хуваагдал бий болж сонгуульд нөлөөлж буйг дурдаж байна. Өөрөөр хэлбэл, албан бус сүлжээнд, нөлөөлөлд автсан намуудад итгэхийн оронд шинээр гарч ирсэн, уламжлалт намуудыг бүгдийг нь эсэргүүцдэг, авлигын эсрэг уриа дэвшүүлсэн шинэ нам, шинэ улс төрчдөд дэмжлэг ихээр очих нийгмийн давлагаа үүсдэг нь Чехийн 2010, 2013, 2017 оны сонгуулиас харагджээ. Монголд ч гэсэн үүний жижиг илрэл нь 2017 оны Ерөнхийлөгчийн сонгуульд “цагаан сонголт” хэмээх аль ч нэр дэвшигчийн дугуйлаагүй саналын тоо 100 орчим мянга өгснөөс анзаарч болох юм. Залуусын улс төрийн оролцоо суларч, хүнийссэн, бүх улс төрчдийг авлига, гэмт хэрэг гэх зэргээр хар бараанаар төсөөлөн ойлгох хандлага хүчтэй байна.

Хэдий гажуудсан боловч ардчиллын үндсэн механизм болох чөлөөт шударга сонгууль ажиллаж байгаагийн илрэл нь иргэний нийгмийн бухимдал сонгуулиар эсэргүүцлийн сонголт болж чадаж байгаа явдал юм. Чех сонгогчдын хувьд иргэний нийгмийн ийм цохилт нь тогтолцооны хувьд нэлээд өөрчлөлт, хөдөлгөөнийг бий болгож, уламжлалт том намуудаас гадна шинэ нам, улс төрчид гарч ирэх боломжийг бий болгож байгаа юм.

Эдгээр шинэ намуудыг иргэний нийгэм нь хүчтэй дэмжих, эдгээр намууд амжилттай төлөвшин бэхжиж чадах нь тогтолцооны нам болох “хуучин намуудын” орон зайг эзлэхэд чухал нөлөөтэй байх юм.

Мөн эрх барьж буй улс төрийн хүчнүүд ийм томоохон сонгуулийн “эргэлт” гарах урьдчилан тооцоог сайн хийж чадвал, түүнээс урьдчилан сэргийлэх, намын дотооддоо “авлигачидтай” хийх тэмцлээ сайжруулах, намын дотоод ардчиллыг бэхжүүлэх, улс төрийн нам, сонгуулийн хууль, улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжоо сайжруулах замаар улс төрийн хүсэл зориг гаргаж чадах нь “зөөлөн газар”-дахад чухал нөлөөтэй юм.

Хэдий энэхүү бүтээл нь Чехийн улс төрийн нөхцөл байдалд дүн шинжилгээ хийсэн ч олон талаараа Монголын нөхцөл байдалд “нялзааж” хэрэглэж болохуйц ойролцоо, нийтлэг хэв шинжийг олж илрүүлсэн нь чухал ач холбогдолтой юм. Нэг талаас пост-коммунист цаг үе, шилжилтийн өвөрмөц шинж байдалд тохирсон арга, аргачлал дэвшүүлсэн нь маш оновчтой бөгөөд бодитой дүн шинжилгээ хийх нөхцөл юм. Нөгөө талаас, тогтолцооны шилжилтэд өмнөх тогтолцооноос үлдэх сэтгэлгээний болоод бусад “өв”-ийг харгалзаж үзэх зайлшгүй шаардлагатайг нотолж өгчээ.

Abstract:

This article aims to elucidate the distinct political development in post-communist countries after 1989, focusing on the deviations from democratic governance. Drawing upon the insightful analysis provided by Czech political scientist Michal Klima in his work titled "Informal

Politics in Post-Communist Europe: Political Parties, Clientelism and State Capture", this review article aims to synthesize and present key findings related to clientelism, the challenges of countering the state, and the strategies employed in managing the state. The analysis encompasses elements such as clientelism, corruption, and the patronage system, highlighting the nuanced perspectives on these issues within the framework of the post-communist political landscape.

The overarching goal is to contribute to a comprehensive understanding of the post-communist political dynamics, encompassing diverse elements such as clientelism, state governance, and the intricate interplay of political forces.

In conclusion, the analysis serves as a precursor to further exploration and understanding of the post-communist political landscape, offering valuable insights into the complex nature of state governance, clientelism, and other challenges to revive the civil society to counter these defective elements of the democratic regime.

Key words: Informal politics, clientelism, corruption, colonialism, state and party capture

Ашигласан ном, материал

Монгол хэлээр:

- Михал Клима “Тоталитар дэглэмээс гажуудсан ардчилал руу: далд бизнес улс төрийн намуудыг хувьчлан колоничилсон нь” орчуулгын бүтээл, “Мизэс Монгол” ТББ, 2017 он,
- МУИС-ШУС-Улс төр судлалын тэнхим “Улс төрийн нэвтэрхий толь бичиг” УБ, 2020 он

Англи хэлээр:

- Kostadinova, Tatiana. 2012. Political Corruption in Eastern Europe: Politics After Communism. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.
- Müller, Wolfgang C. "Party Patronage and Party Colonialization of the State." In Handbook of Party Politics, edited by Richard S. Katz and William Crotty, 189. London: Sage, 2006.
- Yu, Eilo Wing-Yat. "Formal and Informal Politics in Macao Special Administrative Region Elections 2004–2005," London, Routledge, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10670560701314248?needAccess=true> [2023.11.01]
- “Clientelism social science” <https://www.britannica.com/topic/clientelism> [2023.11.18]
- Michal Klíma (2020) “Informal politics in post-communist europe: political parties, clientelism and state capture” English version, London, Routledge.
- Piattoni, Simona. (2001), “Clientelism, Interests, and Democratic Representation: The European Experience in Historical and Comparative Perspective”. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kitschelt, Herbert, Steven I. Wilkinson, eds. Patrons, Clients and Policies: Patterns of Democratic Accountability and Political Competition. Duke University, North Carolina.
- Sajó, András. (2002), “Clientelism and Extortion: Corruption in Transition.” Pp. 1–21 in Stephen Kotkin and András Sajó (eds.) Political Corruption in Transition: A Skeptic’s Handbook. [online]. Budapest: Central European University Press.
- Kaufmann, Daniel, Aart Kraay, and Massimo Mastruzzi. (2010), “The Worldwide Governance Indicators, Methodology and Analytical Issues.” Policy Research Paper, No. 5430, (September) World Bank.
- Grzymala-Busse, Anna M. (2002), Redeeming the Communist Past. The Regeneration of Communist Parties in East Central Europe. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grzymala-Busse, Anna M. (2008a). “Beyond Clientelism: Incumbent State Capture and State Formation.” Comparative Political Studies 41 (4-5): 638–673.

- Stubbs, Paul, and Siniša Zrinščak. (2015), “Citizenship and Social Welfare in Croatia: Clientelism and the Limits of Europeanisation.” *European Politics and Society* 16 (3): 395–410.